Р Е Ц Е Н З И Я

по конкурс за избор на професор

в професионално направление 2.1 Филология, научна специалност "Теория и история на литературата",

обявен от департамент „Нова българистика" на Нов български университет; обявата е публикувана в ДВ бр. 65/17.07.2026 г.

с кандидат доц. дн Морис Фадел

Рецензент: проф. дн Милена Кирова, Софийски университет

На обявения конкурс за професор се е явил само един кандидат – доц. дн Морис Наме Фадел, щатен преподавател в департамент „Нова българистика" на НБУ. Кандидатът покрива напълно минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ, както и всички изисквания за заемане на длъжността „професор", определени в Приложение 2 от Наредбата за развитието на академичния състав на НБУ.

Конкурсът е проведен без нарушения.

Данни за кандидата

Морис Фадел придобива образователната и научна степен „доктор" през 2002 г. с дисертационен труд на тема „История и интерпретация във възгледите на Пол де Ман". През 2022 г., вече като щатен преподавател в НБУ, придобива и научната степен „доктор на науките" след успешна защита на дисертационен труд с тема: „Детективи, разузнавачи, студена война: криминалната и шпионската литература в сравнителна перспектива". В периода 2002 – 2005 г. работи като научен сътрудник в Института за литература към БАН. През 2005 г. е назначен на щатната длъжност главен асистент към департамент „Нова българистика" на НБУ, а през 2010 г. придобива академичната длъжност „доцент". От 2020 г. насам е ръководител на департамент „Нова българистика".

На обявения конкурс за професор доц. Морис Фадел се представя с една монография и 14 статии (11 на български и 3 на английски език), публикувани в научни сборници и специализирани периодични издания от 2022 г. насам. Тези публикации удовлетворяват напълно изискванията за заемане на академичната длъжност „професор", приети от ЗРАСРБ и с Приложение 2 от Наредбата за развитието на академичния състав на НБУ.

Доц. дн Морис Фадел е представил също така списък с цитирания, който надхвърля изисквания минимален брой, списък с достатъчно участия в национални и международни научни форуми, списък с научното ръководство на двама успешно защитили докторанти и на четиринайсет успешно завършили дипломанти, както и списък с участие като член на екипа в изпълнението на няколко научни проекта.

Съдържание и научни приноси на представените публикации: монографични трудове, статии и студии

В научната работа на Морис Фадел откриваме две водещи характерни черти, които се проявяват отрано и продължават да бъдат валидни до този момент. Първата се отнася до теоретичната тяга в неговото мислене, до склонността му да надгражда всеки вид конкретно изследване – било то с критически или с литературноисторически характер – върху някакъв теоретичен фундамент и да използва изработения в неговата рамка концептуално-терминологичен инструментариум. Това се вижда добре както в дисертацията му за придобиване на научната степен „доктор на науките“, така и в хабилитационния труд за присъждане на академичното звание „доцент“.

Втората особеност се изразява в наличието на наслагващи се концентрични кръгове на интереса към определена тематика. Всеки кръг генерира появата на поредица от частни изследвания, които постепенно се сглобяват в целостта на един финализиращ работата по този кръг монографичен труд.

Книгата, с която доц. Морис Фадел участва основно в обявения конкурс за професор („Счупената рамка. Разколебаването на репрезентацията в литературата“, издание на Нов български университет, 2025 г., 215 стр.), показва ясна принадлежност и към двете посочени вече характерни черти. Тя е съставена от теоретично мотивирано въведение и седемнайсет части, групирани в два раздела, които, от своя страна, се съотнасят в осмислена диалектика на отношенията между поетическо внушение и вербален изказ. На практика могат да бъдат открити три основни модела на тези отношения: езикът като средство за непосредствена междучовешка комуникация; липсващият език като пространство, в което възникват нови смисли; съпротивата срещу езика като техника за производство на поетически смисъл.

Самото повторение на думата ***език*** подсказва силен интерес към онзи вид литература, в който езикът има най-голяма смислоформираща тежест, или поезията. Неслучайно четиринайсет от седемнайсетте отделни части са посветени на автори-поети и техни творби. Дори частта, с която завършва книгата и която анализира образния репертоар на „учителя“ и „вожда“ в българската литература от времето на държавния комунизъм, е основана върху употребата на стихотворения от автори като Димитър Полянов, Божидар Божилов, Людмил Стоянов, Никола Фурнаджиев и др.

Теоретичната рамка, за която стана въпрос като една от двете главни особености в изследователската практика на доц. Фадел, също така е налична и видима, дори още върху

корицата на издадената книга. Нейното присъствие е изведено ясно в заглавието на частта Уводни думи („Краят на литературната теория, краят на репрезентацията“), като по този начин се дефинира необходимостта от (и се посочва задачата на) всяка една от седемнайсетте части, следващи до края на книгата.

Теоретичната част се занимава с един малко обсъждан в историята на българското литературознание проблем: необходимостта и възможностите да бъде преодоляна репрезентацията, която е фундаментално присъща на традиците в българската литература. Във фокуса на тази част е поставен един въпрос, специфичен и актуален за съвременните хуманитарни изследвания: „ако литературната теория принадлежи на историята [както все повече виждаме и вече повярвахме], отнася ли се същото и за проблематизирането на репрезентацията?“ (с. 9). Тук впрочем бих искала да вметна забележката, че отказът от теория също става възможен чрез теория, нещо като теория на втора степен, или метатеория, автотеоретизиращ импулс на потребността от себеотричане.

В плана на практическите наблюдения върху съвременната българска литература например ясно се вижда, че репрезентацията изобщо не се готви да отстъпи, още по-малко да се самоубие. Това навярно е свързано с нестихващия процес на преливане между представите за „висока“ и „ниска“, елитарна и популярна литература. Оттук следва и въпросът трябват ли ни теоретични постаменти и съответстващите на тях методологически модели, за да обсъждаме, разбираме и прогнозираме процесите, които протичат в литературата на XXI век? Най-просто казано, трябва ли изобщо да се обсъжда репрезентацията като проблем, или трябва да делегираме разговора за нея на някоя друга – по-близка или по-далечна – епоха?

Именно тук се появява отговорът, който предлага Морис Фадел, след като вече си е задал въпроса „Как да разглеждаме литературата теоретически осъзнато, без да „правим“ теория?“ (с. 13). Как да опазим самото „понятие за литература“, щом като то е породено, осъзнато и дефинирано тъкмо със средствата на тази теория? Като разглеждаме всеки отделен литературен текст по начин, който не го „напъхва“ в някаква теоретична рамка и не го прави зависим от някакъв структуриран похват, а се съобразява с конкретните му, разумно опознаваеми, исторически специфични, индивидуално присъщи качества. Или, казано с думите на самия автор, като се проблематизира присъствието на репрезентацията във всеки текст, „но никъде по един абстрактно-теоретичен начин“ (с. 13).

Оттук нататък следват седемнайсетте части на книгата, които правят тъкмо това: разглеждат седемнайсетте случая на специфична „текстовост“, откривайки и дефинирайки спецификата на тяхното художествено внушение в различни комбинации на неговата съпротива срещу езика като основен механизъм за пораждане на ефекта репрезентация. Теорията, иначе казано, трябва да бъде впрегната в решаването на конкретни задачи – подход, който не е теоретичен по обичайния начин, бих говорила за нещо като „приложна теория“, по-адекватна на съвременното светоусещане.

Интересно е, че първият случай – този, който обикновено дава лице на една поредица – е сред изключенията от правилото за избор, т.е. не е поетически, а белетристичен. Става въпрос за цикъла разкази „Ако можеха да говорят“ от Йордан Йовков. Способността на този

цикъл да общува с читателя, да генерира внушения без „опосредяващата реалност на знака“, простичко казано – извън способността на героите да говорят, да общуват по начина, който прави човека човек. Мълчанието на героите-животни създава пространство отвъд езика, а в него може да се навлезе само с „не-еизикови средства“, с някакъв особен вид вторична интерпретация, която „ни кара да мислим, че семиотичният, а оттук и лингвистичният анализ на Йовковите текстове няма да ни отведе далеч“ (с. 15). И авторът предлага подход, който е по-скоро философски, защото се опира на Жан-Люк Нанси и неговата теория за опитомените животни като своеобразно продължение на човешкото, като вид „протези“ на идентичността на хората, в този случай на героите-човеци.

Към същия първи раздел, озаглавен красноречиво „Срещу езика“, принадлежи и друг анализ, който според мен е сред най-приносните постижения на цялата книга: „Женска поезия и превод“. Интересът на автора е фокусиран върху начина, по който Елисавета Багряна превежда едно конкретно стихотворение от Анна Ахматова – скромен на пръв поглед повод, който обаче дава възможност на изследователя да стигне до прозорливи наблюдения и убедителни заключения върху тях. Наличието на „недоумяващи несъответствия с оригинала“ в превода на Багряна очевидно не може да бъде обяснено с недостатъчно познаване на езика или с неумение да се прави поетически текст. То възниква от разминаването на два типа светоусещане, от съпротивата срещу „женския език“ (т.е. манталитет и чувствителност) на една руска поетеса, която само изглежда близка по характер и преживяване на Багряна. Това кара нашата поетеса да превежда не просто текста на едно стихотворение, а целия тип преживяване, който стои зад него. Говорейки в 1 л. ед. ч., Багряна всъщност превежда женската позиция на руската поетеса Ахматова на езика, който е характерен за мъжкия модернизъм на българската литературна традиция.

Вторият раздел на книгата е озаглавен „Въпреки езика“ и както подсказва, макар и лаконично, самото заглавие, подрежда единайсет случая, в които репрезентацията е разколебана, без да бъде отказан достъп на нейния главен носител, езика, а в плана на онази невидима битка, която езикът е способен да води със себе си. Такава битка се води например в поезията на Константин Павлов, където безсмислицата не е лишена от думи, но тези думи на практика отхвърлят способността на езика да произвежда обществено споделим, комуникативен смисъл. По този начин безсмислицата активизира демитологизиращия потенциал на езика и „митовете, които фундират ценността на изкуството, са непрекъснато разобличавани“ (с. 124).

Друга стратегия на съпротива срещу репрезентативната функция на езика се наблюдава в поезията на Атанас Далчев. Образността изглежда на пръв поглед максимално референциална, защото рисува конкретни, дори материални неща, обективно налични в реалността. Именно тази „радикална референционалност“, доведена до своята крайност, служи на автора, за да изрази онова, което философията нарича „логически позитивизъм“ и което при Далчев се проявява като несекваща съпротива срещу всяка форма на театралност – както в изкуството, така и в живота.

И още един случай ще спомена от панорамата на този разнообразен и предизвикателен в своите наблюдения раздел. Става въпрос за едно непоклатимо

присъствие в българския литературен канон – поемата „Септември“ от Гео Милев. Анализът на Морис Фадел оголва една рядко забелязвана и още по-рядко коментирана двусмислица в нея. Традиционно се знае, че Гео Милев възпява силата и справедливостта на народния гняв; защо тогава образът на народа-роб е „заклещен“ в Хегеловата диалектика на отношенията между господаря и роба? Доколко български и доколко измислен в духа на авангардизма от ранните десетилетия на XX век е този народ?

Без да се впускам в повече примери из книгата на Морис Фадел, бих искала да изразя общото заключение, че става въпрос за приносен, задълбочен и често провокативен с оригиналността на своите интерпретации изследователски труд. Към него трябва да се добавят и статиите, включени в този конкурс, които допълват тематичната рамка на книгата и разширяват обхвата на включените вътре автори и творби.

Върху основата на всичко, което казах дотук, смятам, че кандидатурата на доц. дн Морис Фадел е много подходяща и добре защитена с всички материали, преставени за целите на този конкурс. Предлагам на уважаемото научно жури да му присъди академичното звание „професор“ в професионално направление 2.1 Филология, научна специалност “Теория и история на литературата“.

13. 11. 2026 г.